

Mauro Munafò

FAKE NEWS

HATERI ȘI CYBERBULLYING

CUI SERVEȘC ȘI CUM SĂ TE FEREȘTI

Ilustrații de Marta Pantaleo

CAPITOLUL 1

**DE LA GRECIA
ANTICĂ LA
HITLER**

CÂT DE VECHI ESTE PRIMUL FAKE NEWS!

Primul fake news pe care trebuie să îl dezmințim este că nu existau fake news înainte de răspândirea lor pe internet și pe rețelele de socializare. Apariția și răspândirea informațiilor false sau înșelătoare și propaganda se numără printre cele mai folosite arme prin intermediul cărora oamenii obțin voturi și ajung la un consens, declanșează sau schimbă cursul războiului în favoarea lor, înfrâng adversarii sau se îmbogățesc. Odată cu evoluția tehnologiei, s-au schimbat instrumentele de propagare a informațiilor – de la scrisori la ziare, de la radio la TV, până la web și smartphone-urile din zilele noastre. Cu toate acestea, esența nu s-a schimbat niciodată.

Există numeroase exemple de minciuni istorice. În anul 300 î.H., filozoful grec Teofrast din Eres, discipolul lui Aristotel, ne vorbește în *Caracterele* sale despre „plăsmuitorul de știri” și despre tehnica

lui: „Plăsmuirea este o înșirare de vorbe și fapte închipuite, pe care plăsmuitorul vrea să le treacă drept adevărate. [...] Iar dacă-l întrebi: «Și vezi una ca asta?» «Cum nu, dacă-i adevărată?» îți răspunde îndată. Căci toți tipă în oraș, că vestea se lățește în toate părțile; că toți – dar absolut toți – sunt de aceeași părere.“* În Roma antică, Octavian Augustus a împrăștiat bârfe despre rivalul său ca să obțină sprijinul populației în goana lui după putere. Ele îl înfățișau pe Marcus Antonius ca pe un alcoolic incapabil să judece din cauza obsesiei pentru Cleopatra.

În Evul Mediu apare *Donația lui Constantin*, un document falsificat folosit secole la rând de Biserica Catolică. Este vorba despre un document care susține că împăratul roman i-a transferat Papei în secolul al IV-lea d.H. autoritatea față de biserică, teritorii și proprietăți din Europa și Orient. „Donația“, probabil inventată la sfârșitul secolului al VIII-lea, a fost folosită de Biserică pentru legitimarea puterii temporale a Sfântului Scaun și a fost menționată chiar de Dante în *Divina Comedie*. Autenticitatea i-a fost contestată abia la jumătatea secolului al XV-lea, nu înainte ca Papa să justifice cu ajutorul ei intervenția în chestiunea care privea descoperirea Americii de la sfârșitul aceluiași secol.

Fake news își fac apariția și din rațiuni economice. Asta s-a întâmplat la aflarea veștii despre moartea lui Napoleon din 1814, a cărei răspândire a condus la mari speculații financiare la Bursa de Valori din Londra. Același lucru s-a întâmplat la presupusa descoperire a vieții pe Lună, la mijlocul secolului al XIX-lea, când un anunț dintr-un periodic vâna creșterea vânzărilor.

* Teofrast, *Caracterele*, traducere din elină de C. Fedeleş, Casa Școalelor, 1943, p. 12. (*N. trad.*)

Ah, ziarele. O mare parte dintre fake news s-au născut la New York la începutul secolului al XX-lea, atunci când ziarele apelau la știrile inventate și la titlurile șocante în competiția pentru vânzări și cititori. Vestea adevăratei scufundări a navei de război *USS Maine* pe coasta Havanei în 1898 a fost pusă fără ezitare pe seama unui atac cu torpile lansat de o navă spaniolă. Ziarele au contribuit la înrăutățirea atmosferei dintre cele două națiuni, astfel încât, la câteva luni după eveniment, a izbucnit Războiul hispano-american. Studii ulterioare au scos la iveală cauza scufundării navei *Maine* – o mină sau o explozie internă.

Ne apropiem de prezent. Zorii secolului al XX-lea au cunoscut o diseminare a *Protocoalelor înțelepților Sionului*, un document în care niște presupuși evrei bătrâni descriu metode de preluare a puterii prin intermediul presei, economiei și guvernării. A fost un fals, probabil executat de poliția secretă la ordinele țarului, dar a devenit repede cunoscut, mai ales în rândul mișcării antisemite din Europa și din restul lumii, având un rol major în propaganda lui Adolf Hitler din Germania nazistă. Existența acestei așa-numite strategii evreiești de dominare a lumii a pătruns în conștiința publică de-a lungul secolului al XX-lea, devenind întâi o scuză pentru legile rasiale, apoi pentru apariția lagărelor de concentrare. Se estimează că soluția finală a dus la moartea a șase milioane de evrei. Acest document fals circulă până și astăzi online și în grupările de extrema dreaptă sau în cele islamiste, instigând la ură și la vărsare de sânge.

PREMIILE NOBEL, NĂSCUTE DINTR-O EROARE

Fake news conduc uneori la rezultate pozitive. În luna aprilie a anului 1888, un ziar francez a publicat un articol virulent despre moartea inventatorului Alfred Nobel, pe care jurnalistul l-a poreclit „negustorul morții”, pentru că se îmbogățise „găsind o metodă să omoare o mulțime de oameni în cel mai scurt timp”. De fapt, la mijloc a fost o neînțelegere: omul care murise era Ludwig Nobel, fratele lui Alfred. În orice caz, articolul a avut un impact extraordinar asupra omului de știință, care devenise cunoscut în toată lumea pentru inventarea dinamitei și balistitei, compuși folosiți în construcții, minerit și, nu în ultimul rând, în industria militară și în producția armelor. Din frica de a rămâne în amintirea generațiilor viitoare drept tiran războinic, Nobel și-a schimbat testamentul, lăsând moștenire întreaga lui avere instituției care astăzi poartă numele de Premiile Nobel. Aceasta este cea mai prestigioasă formă de recunoaștere a meritelor celor care lucrează în fizică, medicină, chimie, economie, literatură și a celor care au contribuit semnificativ la promovarea păcii. Premiile Nobel sunt acordate anual la Stockholm și Oslo și sunt înmânate alături de un cec de 800 000 de euro.

CAPITOLUL 2

**APARIȚIA TREPTATĂ
,
A FAKE
NEWS**

DESPRE CE VORBIM CÂND VORBIM DESPRE FAKE NEWS ȘI DE CE NU SUNT TOATE ACELAȘI LUCRU?

În prezent, 4,5 miliarde de oameni au acces la internet. Mai mult de 2,4 miliarde dintre aceștia folosesc Facebook cel puțin o dată pe lună, 2 miliarde accesează YouTube, 1 miliard se loghează pe Instagram și 300 de milioane folosesc Twitter, dintr-un total de aproximativ 3,5 miliarde de utilizatori activi pe rețelele de socializare. La aceștia se adaugă și 1,6 miliarde de oameni care folosesc WhatsApp și peste 1 miliard care utilizează Facebook Messenger.

Am mai putea adăuga numere și statistici, însă probabil ți-ai făcut deja o imagine: nu am fost niciodată de-a lungul istoriei capabili să comunicăm instantaneu cu atât de mulți oameni, atât de ușor și de

repede. Internetul a transformat ideea de transmitere a mesajelor. Într-un timp relativ scurt, am ajuns de la supremația „modelului de difuzare“ din televiziuni, radio și presă – în care un singur centru de informare comunică un mesaj către o masă de oameni care aleg dacă să îl primească sau nu – la nașterea „modelului de rețea“, în care fiecare persoană este un nod, putând primi și crea mesaje și informații pentru alți utilizatori. Lipsa de mediere le oferă utilizatorilor oportunități fără precedent în privința accesului la informație și la distribuirea ei simultan. Dar acest fapt le oferă mijloace de manipulare și celor cu țeluri mai puțin onorabile. Fake news se numără printre aceste mijloace.

Discuția despre știrile false a devenit mai populară în prezent, reușind adeseori să provoace generalizări care au transformat chiar noțiunea de fake news într-o „amestecătură“ de elemente eterogene. Să facem, așadar, un pas în spate. Fake news sunt niște informații false sau povești răspândite cu diferite scopuri, prin tehnici de mediatizare noi sau tradiționale. Nu există un singur tip de fake news – de-a lungul anilor, comunitatea științifică a reușit să stabilească diferite criterii și etichete cu ajutorul cărora să identificăm „nivelurile“ de falsitate a unei știri. Una dintre cele mai titrate clasificări este cea teoretizată de Claire Wardle, directoarea organizației nonprofit First Draft, din Statele Unite ale Americii. Wardle susține că ar fi mai bine să vorbim despre „dezordinea informativă“ decât despre fake news și propune următorii termeni: *mis-information*, *dis-information* și *mal-information*.

Mis-information apare atunci când știrile false sunt create neintenționat, probabil de o neînțelegere sau de graba exagerată – gândește-te la știrile care se adună în timpul evenimentelor tragice precum atacurile teroriste, dezvăluind informații despre posibili vinovați sau despre desfășurarea evenimentelor, care ulterior se dovedesc false.

Dis-information descrie, în schimb, declarații complet false, create ca să afecteze oameni, organizații sau țări: un exemplu este știrea falsă care a circulat despre Barack Obama și despre nașterea lui în Africa. Asta ar fi însemnat că alegerea lui ca președinte al Statelor Unite nu a fost legitimă, o teză încurajată la început și de viitorul președinte Donald Trump.

În cele din urmă, *mal-information* desemnează informațiile reale popularizate cu scopul de a dăuna imaginii cuiva – asta se întâmplă în momentul în care documente private sau fotografii ale unui candidat sunt făcute publice în preajma alegerilor.

Studiile au identificat și rețeta perfectă pentru crearea unui fake news de succes. În primul rând, trebuie să stârneasă un răspuns emoțional – să inspire imediat furie, ură, dragoste, încurajând reacții pe rețelele de socializare, precum un *like* sau un *share*, care să înlesnească mai apoi răspândirea știrii respective. În al doilea rând, trebuie să aibă o componentă vizuală puternică: creierul nostru înțelege imagini mult mai repede decât texte scrise. Așadar, ca să fie perfecte, fake news trebuie să conțină imaginea potrivită, însoțită de cea mai redusă combinație de cuvinte, atâta timp cât cuvintele sunt incisive (dacă ne gândim la *meme-uri*). În cele din urmă, povestea trebuie să fie puternică și repetată la nesfârșit. *Repetita iuvant* a fost modul în care românii au explicat importanța repetiției ideilor până la asimilarea acestora. În urmă cu două mii de ani, ei găsiseră deja toate soluțiile.

ERA POST-TRUTH

Răspândirea fake news a schimbat radical atât dezbaterile publice, cât și procesul prin care ajungem să luăm hotărâri. În comparație cu știrile care apelează la emoții și convingeri, importanța faptelor cade pe locul doi. Nu contează dacă o anumită informație este adevărată sau nu – atâta timp cât ne confirmă ideile, o să pară credibilă.

Termenul de *post-truth* a fost inventat ca să descrie aceste situații eminamente noi. Expresia a apărut prima dată în anii '90, însă a intrat în vocabularul general mult mai recent, astfel încât în anul 2016 a fost desemnat de Oxford Dictionaries cuvântul anului. *Post-truth* se aplică în multe domenii de activitate. Este întâlnit cel mai des în politică: termenul a atins apogeul în anul referendumului Brexit și alegerii lui Donald Trump la președinția Statelor Unite, atunci când fake news au acaparat atenția multor campanii și buletine informative, iar informațiile răspândite astfel au ajuns la sute de mii de oameni. La fel de periculoase sunt efectele știrilor false în domeniul medical, acolo unde se răspândesc leacuri deloc științifice și potențial riscante.

**„OPORTUNITĂȚILE OFERITE
DE INTERNET ÎI PUN LĂTURILE NEGATIVE
ÎNTR-UŢ CON DE UMBRĂ. FĂRĂ SĂ
IGNORĂM ACEST FAPT, TREBUIE SĂ
ÎNFRUNTĂM CÂTEVA DINTRE PROBLEMELE
CARE DECURG DE AICI.”**

*„CUM SĂ COMBATEM HĂRȚUIREA ONLINE”
Raportul UNESCO privind hărțuirea online, 2015*

CINE PRODUCE FAKE NEWS ȘI DE CE? CARE ESTE
ORIGINEA PRIMELOR ȘTIRI FALSE ȘI CUM LE PUTEM
COMBATE? MAURO MUNAFÒ CAUTĂ RĂSPUNSURI
LA ACESTE ÎNTREBĂRI ȘI EXPLOREAZĂ MULTE DINTRE
PROBLEMELE CONEXE, PENTRU BINELE COMUNITĂȚILOR
ONLINE, DIN CARE TOȚI AM AJUNS SĂ FACEM PARTE.

